

Armando Nuzzo: La letteratura degli ungheresi

Budapest: ELTE Eötvös Collegium, 2012, 283 l.

Simona NICOLOSI

Szegedi Tudományegyetem, PhD

ORCID: 0000-0001-8092-1587

Amikor egy írásmű, egy könyv vagy, mint jelen esetben, egy *umilissimo manualetto* [igen szerény kézikönyvecske] – ahogy a szerző maga nevezi – napvilágot lát, fontos megérteni nemcsak a tartalmát, hanem a célját is. Nem mondunk semmi újat, amikor azt állítjuk, hogy az irodalom a művészi kifejezés egyik formája, az írott szóra alapoz, egy nép (vagy egy régió) kultúráját képviseli, és egy nyelvre, egy időszakra, egy külön témára is utalhat. Ezt jól tudjuk, mert az irodalom az egyik iskolai alaptantárgy. Az újdonság akkor jön, amikor úgynevezett *kisebb irodalmakról* beszélünk. Mit jelent ebben az esetben a *kisebb*? Léteznek *nagyobb* irodalmak? Mi különbözteti meg az egyik irodalmat a másiktól? Amennyiben kulturális kifejezésként értjük, az irodalomnak nem a mennyiségre, hanem a minőségre kellene utalnia. Nem függ attól, hogy hányan beszélnek a nyelvet, és hányan tudják megérteni a művet az eredeti nyelven. Az, ami igazán számít, a művészi kifejezés egyedisége. Ezért egy tízmillió népirodalmának ugyanolyan méltósággal kell rendelkeznie, mint egy 100 millió népirodalmának. Mégis fennáll egy probléma: hogyan lehet megismertetni az úgynevezett *kisebb* irodalmat a nemzetközi olvasóközönséggel? Ez a kérdés a magyar irodalommal kapcsolatban kétféleképpen oldható meg: egyrészt magyar művek idegen nyelvekre fordításával, másrészt irodalomkritikai kötetekkel.

A fordításoknak Magyarországon jelentős szerepe van. Fontosságát már a 18. századtól nyelvészeti, irodalmi és kulturális szempontból sok magyar értelmiségi értette meg. A magyar felvilágosodás nagy alakjai szerint a nemzeti irodalom megújulásához szükség van arra, hogy nemcsak az írók, hanem az olvasók szélesebb rétegei is megismerjék a korabeli európai irodalom legjelentősebb műveit. Tény, hogy csak ezek megismerésével tudtak bekapcsolódni az európai kulturális megújulási folyamatokba, mely egyúttal elősegítette azt is, hogy a magyar irodalom is megújulhasson. Az irodalom megújulásának pedig a 18. századi Magyarországon egyik legfontosabb kérdése a magyar irodalmi nyelv megújítása volt. A *nyelvújítás* egyik legnagyobb előmozdítója Kazinczy Ferenc volt, aki részt vett az új magyar irodalmi nyelv kiforrásában. Kazinczy meg volt győződve arról, hogy a magyar íróknak, mielőtt „eredeti” műveket írnának, meg kell ismerniük az új európai irodalom irányait, és fordítások segítségével kell kialakítaniuk saját írói nyelvüket az új gondolatok és érzések kifejezésére. Ezért fordított ógörögből és latinból (Horatius, Catullus, Pindaros, Anakreón, Homérosz), angolból (Shakespeare), németből (Goethe, Lessing, Schiller), franciából (Helvetius, Rousseau) és természetesen olaszból (Petrarca, Metastasio, Beccaria). Kazinczy, Bessenyei, Csokonai, Kisfaludy és sokan mások fordításokkal is hozzájárul-

tak a magyar kultúra megújulásához. Nem is beszélve Babits Mihály Dante *Divina Commediájá-*nak fordításáról, amelyet a nemzetközi irodalmi világ az egyik legsikeresebb *átültetés*nek tart.

Ugyanílyen fontosak a magyar művek idegen nyelvre fordításai is. Az olasz nyelv tekintetében már a 19. század első felétől számos magyar irodalmi művet fordítottak le és adtak ki Olaszországban. Fontos helyszín Fiume, ahol 1830 és 1840 között megkezdődött a magyar nyelv és irodalom oktatása a Liceo-Ginnasióban Császár Ferenc professzorral, aki író, fordító és az első *Grammatica italiana* [olasz nyelvtan] szerzője volt, és kulcsszerepet játszott az olasz–magyar kulturális kapcsolatokban. A város soknemzetiségű és soknyelvű volt, sajátos multikulturalizmusa (a fiemei kultúrkör intenzív tevékenységével együtt) hozzájárult az olasz–magyar barátság megerősödéséhez a Risorgimento éveiben. Később is, a 20. században a fiemei értelmiségiek többsége folytatta „küldetését”, a két kultúra kettős terjesztését, még akkor is, amikor Budapestre (Pietro és Luigi Zambra, Fest Aladár) vagy Olaszországba (Paolo Santarcangeli, Ignazio Balla) kellett költöznie. Különösen Santarcangeli ajándékozta nekünk fordításaival a legszebb magyar verseket, Ady Endrét, Petőfi Sándort, Babits Mihályt, Kassák Lajost, Weöres Sándort. Nem is beszélve az olaszországi magyar regény sikereiről, előbb a fasiszta időszakban, majd az 1956-os magyar forradalom után, amikor a Magyarország iránti szimpátia és barátság a tetőfokán volt. Emellett nem szabad elfelejteni, hogy a 70-es és 80-as években a magyar nyelv és irodalom különböző egyetemi tanszékein megalakították és megszilárdították az olasz magyarságtudomány intézményeit. Ilyen volt például az E/O nevű római kis kiadó is, amely nagy teret szentelt a magyar irodalomnak, és Gianpiero Cavaglia és Marinella D’Alessandro fordításaival a modern magyar szépirodalom klasszikusait, Esterházy Pétert, Örkény Istvánt, Molnár Ferencet, Kosztolányi Dezsőt, Szerb Antalt jelentette meg.

Ezzel kapcsolatban Armando Nuzzónak, a kézikönyv szerzőjének, aki jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemi olasz tanszékének egyetemi tanára, igaza van, amikor a bevezetőben megerősíti, hogy a profitorientált kiadói döntésektől függ egy kisebb irodalomnak a szerencséje. Manapság már egyértelmű, hogy a gazdasági érdekek és a pillanatnyi divatok azok a tényezők, amelyek meghatározzák egy kisebb szerző sikerét. Félretéve az anyagi okokat, egyetértek Armando Nuzzo azon állításával is, hogy „az irodalmi öntudat az anyanyelv jellegére és sajátosságára való folyamatos gondolkodáson keresztül halad”. (23.) Létfonosságúak tehát a fordítások.

A magyar irodalom elterjedésének tekintetében, visszatérve az eredeti kérdés második megoldásához, igen hasznosak a történeti-kritikai antológiák, mint *La letteratura degli ungheresi* [A magyarok irodalma] című kötet, amely 2012-ben látott napvilágot az ELTE Eötvös Collegium gondozásában. Ahogy a szerző állítja, a kötet „az irodalmi jelenségek története” (23), de meglátásom szerint nemcsak „az antológián keresztül” (23), hanem elsősorban az antológia segítségével. Valójában a könyv az olvasóközönség számára egy történeti-kritikai keretet kínál, és az irodalmi szövegek összefonódásaként mutatkozik be, amelyben az antológia néha túl nagy hangsúlyt kap.

A kézikönyv címe megmutatja a szerző célját, nevezetesen azt, hogy az idegen olvasók inkább a magyar nép igazi szellemét és a lelkiismeretét, mintsem tudományos irodalmát fedezzék fel. A kötet – ahogy a szerző maga mondja – egy „agilis [agile] és felfogható [accessibile] eszköz” (11), és mint ilyen, egy kíváncsi, érdeklődő olvasóközönséget céloz meg, nem pedig egyetemi hallgatókat, akiknek tudományosabb tartalomra van szükségük. Ennek ellenére a könyv bevezeti az olvasót a magyar kultúrába, de nem törekszik a teljességre, mert a szerző célja az, hogy önállósítsa az olvasót, és arra ösztönözze, hogy másképp és máshol is tájékozódjon a magyar történelemről és kultúráról.

A tartalmat és szerkezetet tekintve a kötet három fejezetből áll, amelyek kronológiai rendet követnek (a fejezetek címei: *Dal Medioevo all'Illuminismo* [A középkortól a felvilágosodásig]; *Nazione, popolo, lingua* [Nemzet, nép, nyelv]; *Ungheria letteraria del Novecento* [A 20. századi irodalmi Magyarország]). Armando Nuzzo a magyar irodalom történetét tehát kronologikusan követi végig, amelynek középpontjában az írás mint kulturális médium áll. Az íráson keresztül a történeti korszakokat és az irodalmi műveket elemzi, ennek során két érdekes fókuszpontot ismer fel, amelyeket ő úgy nevez: *passaggio nodale* [csomóponti átmenet] és *dialettica nodale* [csomóponti dialektika]. Nézzük meg részletesen, miről van szó!

Nuzzo véleménye szerint a magyar irodalom fejlődésében egy *passaggio nodale* zajlott le. Ez történt, amikor a magyar írók a latin nyelv helyett az anyanyelvet választották. A *Halotti beszéd*-től a 18. század végéig nem volt egységes irodalmi nyelv, és főleg a latint használták irodalmi nyelvként. Ennek két fő oka volt: egyrészt Európában a latin akadémikus, közvetítő nyelv volt, minden tanult ember mindenhol latinul beszélt és írt nemcsak az egyetemen, hanem a jog, a diplomácia, a politika területén is. Másrészt a magyar nyelvnek nem volt még irodalmi rangja, és főleg csak családi környezetben használták. Kazinczy Ferenc volt az, aki rangra emelte a magyar nyelvet. A *Fogságom naplója* – állítja Nuzzo – „az anyanyelv iránti igazi szerelmi cselekedet” (21), mellyel bekövetkezik a *passaggio nodale*, és a magyarság új irodalmi korszaka kezdődik.

Az úgynevezett *dialettica nodale* fogalom pedig a magyar kultúrára utal. A szerző szerint a magyar kultúrában Kelet és Nyugat, vidék és város, parasztság és ipari munkásság, mezőgazdaság és ipar között egyensúly volt. Ez lenne a lényegi eleme a magyar kultúrának, ami a 19. században még világosabbá válik. Valójában már az egyik legérdekesebb magyar költő, Ady Endre ezzel a bizonytalan egyensúllyal jellemezte a magyarság lényegét. Ezen a ponton érdemes hangsúlyozni, hogy a magyar értelmiségnél a két világ közötti dilemma „nem tisztán elmélet, hanem *habitus*” (22) – ahogy Nuzzo állítja –, azaz létmód, állapot és ugyanakkor viselkedés, magatartás is. Még érdekesebb és figyelemre méltóbb az a tény, hogy Armando Nuzzo szerint csak Móricz Zsigmond, aki Olaszországban nem annyira ismert író, tudta a két világot összeolvasztani. Móricz népszerűségének hiánya az olasz olvasók körében még érdekesebbé teszi a szerző állítását, mintha ezáltal a szerkesztői és kereskedelmi logikán kívüli magyar világot akarná közvetíteni.

Kár, hogy Nuzzo kevés oldalt szentelt a második világháborútól napjainkig terjedő irodalomnak. Éppen azért, mert a kötet az olasz átlagolvasónak szól, érdemes lett volna szélesebb körben foglalkozni a kortárs irodalommal. Amikor 2002-ben Kertész Imre az irodalmi Nobel-díjat megkapta, Magyarország megnyílt a világirodalom felé, és a nemzetközi olvasóközönség elkezdett érdeklődni iránta. Az olvasók általában a modern regényt szeretik, kevés verset és még kevesebb színdarabot olvasnak. Ha kíváncsivá akarjuk tenni a külföldi közönséget, akkor több figyelmet kellene szentelni a kortárs írókra, és innen a komparatistika hagyományain keresztül kellene megértetni a magyar irodalom egyediségét és a magyar nyelv különleges sajátosságait.

Olaszországban már három másik magyar irodalomról szóló kötet is megjelent: 1963-ban Pál Ruzsicskáié (*Storia della letteratura ungherese*, Milano: Nuova accademia editrice), 1969-ben Folco Tempestié (*La letteratura ungherese*, Firenze: Sansoni), 2004-ben Bruno Ventavolié (*Storia della letteratura ungherese*, Torino: Lindau). Ez utóbbi a magyar irodalomról szóló tudományos esszék gyűjteménye, amelynek Ventavoli a szerkesztője. Mindegyiknek különböző jellemzői vannak, és mindegyik érdekes tudományos szempontból is. Az Armando Nuzzóé az olasz nyelvű magyar irodalomkritikai tárgyú kötetekhez csatlakozik, és az olasz–magyar irodalmi kapcsolatokhoz egy másik, izgalmas mozaikdarabot tesz hozzá.